

A FRANCIA KÖNYVKÖTÉS RŐL

Í R T A : Z I E G L E R G Y U L A

A könyvbekötés művészete azonos keletű a könyv megteremtésével és pontosan 452 éves multra tekinthet vissza. A könyvművészet fellendülésével és tökéletesedésével párhuzamosan fejlődött a bekötése is, míg eljutott a mai tökéletes formájáig. A ránkmaradt régi könyvekből következtethetjük, hogy az első bekötött francia könyv a VI. századból datálódik.

Kezdetben a könyv lapjait vékony fonállal összefűzték és így összerősítve könyvvé formálták, amivel a könyv megromlását vélték megakadályozni; minden oldalát falapocská védte a gyűrődéstől, a fedelét pedig bársonnyal vagy bőrrrel vonták be. A könyvet azonban nem fűzték külön réteggként, hanem hozzáragasztották az első ívhez. Ezt a munkát nevezték azután bekötésnek. Ha a könyv egy értékes kézirat volt, melynek belsejét színes képek sokasága díszítette, akkor átadták a könyvkötőnek, aki — az aranyműveshez hasonlóan — fedelét elefántcsontlappal, arany- vagy zománccsítéssel ékesítette.

Bár ez a primitív eljárás — bármily szép és tetszetős is volt — nem nevezhető a mai értelemben vett könyvkötőmunkának, de ritkaságánál fogva a VI. század kiemelkedő érdekessége volt.

A X., XI. és XII. századok voltak a tulajdonképpeni francia könyvkötőművészet fejlődési korszakai, amely századokban majdnem kizárólag a bőrkötés volt használatos. Ezekhez a könyvkötésekhez a román stílusban megoldott, kevés és egyszerű díszítéseket alkalmazták és ezért „román-díszítésű” könyveknek is nevezték azokat. Egy másik könyvfajtát borjú-, vagy juhbőrrel borítottak, vaknyomással láttak el és stílusa a Keletről átszivárgott arab művészetet sugallta.

A XIV. század elején a bőr- és hártya-kötés mellett az arannyal és gyöngyökkel díszített bársony és selyemszövetű könyvtáblákkal is találkozunk. A sok művész között említésre méltó Deschamps Eustache, V. és VI. Károly francia király lovászmestere, kinek morális költeményei szerint egy jó családból származott hölgy el-

engedhetetlen díszéhez tartozott a finomkötésű imakönyv, ennél fogva az ötvösművészekkel karöltve kellett olcsóbb kiállítású könyvek készítéséhez fogni, amelyeknek elkészítéséhez festett bőrök és ragyogó szövetek kínálóztak.

A XV. században a Kelet művészete mind erőteljesebben átszaporodott Európába és izgató újdonságként magával hozza a keleti könyvkötőművészet díszítő formáit.

A XVI. század harmadában már Franciaország veszi át a könyvkötés művészi technikájának vezérszerepét Európában. Ettől kezdve a könyvkötőművészet elsőrangú műparrá fejlődik és híresnél híresebb francia könyvkötők szakadatlan sora tűnik fel, amely egész napjainkig tart.

A középkorban azután nagyobb fejlődést mutatott a könyvkötés művészete. Amikor Magyarországon napvilágot lát a vaknyomású és a zsinórzatú fonatai közé szórt pontaranyozású Tertullian-kódex és a Korviniák, ugyanakkor a francia zárdákban nagy lépésekben fejlődik a könyvkötőművészet, amelynek „klastromi-kötés” nevet adnak. Az itt működő könyvkötők tanítványaiból kitűnő művészek válnak, akik egyszerű felszerelésükkel városról-városra járva, pompásan elvégzik a rájuk bízott munkákat. Az első közül valók: Louis Bloc, Jehan Norvis, Hémon Lefèvre stb., kik nevükkel is szignálják munkáikat és díszítésük témáját a vallásos tárgyú legendákból veszik, aminek egyik legszebb példája a Ludovicus című könyv. Használják díszítésül azonkívül még: kerek vaknyomást, mint főmotívumot, amely vallásos jelenetet ábrázol, vagy valamely tiszteletben álló szentet.

Ez a szokás XII. Lajos király uralkodásáig tart, ahol először látunk aranyozott vaknyomást vegyesen, aranyozás nélkül is. A francia könyvkötőművészek legnagyobb része eddig a korszakig (1515) sem írni, sem olvasni nem tudtak, míg ugyanez év április 9-én XII. Lajos felhívásban megkövetelte nemcsak a királyi udvar könyvkötőművészeitől, hanem a többiektől is az íráson és olvasáson kívül a görög és latin nyelvek alapos ismeretét. Így váltak ismertté, mint a világegyetem kiváló művészei: Le Non Fülöp és Vilmos, a párizsi egyetem kinevezett könyvkötői, akik mentesek voltak minden adó és illeték fizetésétől.

A reneszansz első nevezetes periódusa I. Ferenc király uralkodása alatt kezdődött. Ebben a korban nagybecsű, kivált liturgiai kéziratoknak könyvtábláit már régebbi idők óta kezdve elefántcsontlemezekkel, aranyművesmunkákkal, gyöngyökkel, csillogó drágakövekkel díszítették. A kötés esztétikai fejlődését, anyagának, valamint díszítmény-alakjai terének ki-

bővítését két ok mozdította elő: először I. Ferenc királynak és utódjainak élénk viszonya Olaszországhoz; másodsor azon meleg, mondhatnók szenvedélyes érdeklődés, mellyel Franciaország amatőrjei és művészei e drága és megbecsülésre rászolgált iparterméket felkarolták.

Ebben a korban tűnik fel a nagy lyoni mester: Jehan Grolier. Ez a jónevű és általánosan ismert bibliofil a francia királyi udvar pénztárnoka volt. Külön könyvkötőműhelyt is rendezett be magának, ahol a saját tervei és személyes felügyelete mellett gyönyörű könyvek készültek. Individuális modorával döntő befolyással volt a könyvkötőművészet ornamentikájára, olyannyira, hogy uralkodójában, I. Ferenc királyban is felébresztette az érdeklődést a könyvkötőművészet iránt, udvarképessé tette a könyvkötőipart, amely ez időtől kezdve a francia királyok dédelgetett kedvence lett. Grolier francia kötési az olaszoktól átvett színek finom árnyalatának tökéletes összhangjai; rajzban pedig a les Orientis síma díszítését vette mintául, melyek egyszerűbb vonal-ornamentikájukkal különböznek. Valamennyit eddig el nem ért nemes egyszerűség jellemzi és rendszerint eme feliratot viseli: „Grolerii et amicorum, — mei J. Grolerii Lugdunensis et amicorum” s ezenkívül egyéb jelmondatokat. Jehan Grolier nagy utazást tett Itáliában és Velencébe azzal a megbízatással érkezett, hogy néhány olyan könyvkötőt vigyen hazájába, akik a híres Aldes-nyomdásznál dolgoznak. Utazása sikerrel járt és néhány könyvkötőművészt magával vitt Lyonba, ahol ezek a művészek, nagy technikai készséggel és sok ötlettel készült könyveikkel csodálatba ejtettek mindenkit és néhány megmaradt könyvük a párizsi Nemzeti Könyvtárban megtalálhatók. Ezzel a vállalkozással akaratlanul is elhintette francia földön egy olyan nagyratörő művészetnek magvát, amelynek fájából a legkitűnőbb művészek teremődtek.

II. Ferenc és IX. Károly királyok uralkodására esik az az időszak, amikor a könyvdíszítések lassan-lassan stílust változtatnak. Miután II. Ferenc király uralkodása csak rövid ideig tartott, egyéni modor nem tudott kialakulni, de IX. Károly és főleg III. Henrik királyok uralkodása alatt feltűnt a szép és erőteljes iniciálék és az aranyozott vonalú levéldíszek használata, amelyek vékony szálakkal tömör egységgé fonódtak. Ennek a korszaknak is megvoltak a maga művészei, ha nem is említhetünk kiemelkedő neveket.

III. Henrik király uralkodásának idejére esik az a stíluskompozíció, amely a könyv díszítéséhez különféle temetkezési

jeleneteket használ fel; különösen kedvelt motívumok: a halálfej, a lábszárcsontok, a koporsók stb.

Az a könyvkötőművészeti fluktuáció, amely az elmúlt évszázadok alatt dominált, IV. Henrik uralkodása alatt nyitott utat az új stílus számára. A király részére készült kötések — melyekből mindössze csak néhány példány maradt meg — új divatot öltenek magukra és azokon már a dús díszítések élénkítik a levél- és lombozat-kompozíciókat, amiket e korban élő művészek behatásai irányítanak mindinkább.

XIII. Lajos király uralkodása alatt a könyvdíszítések újabb változáson mennek keresztül, a motívumok mindinkább módosultak, egyszerűbbé és könnyedebbé váltak és a szokásos levéldíszítés is eltűnik. Továbbá kialakul egy igen finom, rendkívül érdekes formákkal díszített kötés, valamennyi pontozott csigavonalakkal fölépítve és a kompozíciónak egy részét a geometrikus rendszerű szalagfonál tölti ki. Ennek a díszítőmegoldásnak szerzője a máig is ismeretlen „Le Gascon”, akinek csokros szerkezetű ornamentikája Florimond Badier műhelyéből származik. Az a feltevés van elterjedve, hogy az ismeretlen Le Gascon maga Badier volt.

A XVII. században, XIV. Lajos király uralkodása alatt a könyvkötőművészet stílusláncolata ismét gazdagodott. Divatossá vált olyan érdekes dekoráció, amelynek főrése két szubtilisan szerkesztett háromvonalú aranykeret, melyeket az előkelőség mérsékelten finom megnyilatkozásával köt össze egy virágdísz és a címsor. Stílusgazdagodás mutatkozik az úgynevezett „legyezőmintás” kompozíciókkal is, amelynek díszítőeleme a körcikk. Ezek változatos és sokféle megoldásban fordulnak elő és nagy népszerűségnek örvendtek.

A XVIII. században érezhetővé válik a francia könyvkötőművészet hanyatlása. A stílus is teljesen megváltozott és a csipkedisz uralma következett. A legtöbb művész a vaknyomást és lombozatmintával ékes díszítést alkalmazta, teljesen megváltozott rajzzal. A vaknyomás és aranyozás technikái és művészi munkájában nagy gyakorlattal bírtak, az egyszerű kötésekhez nem készítették külön terveket, rajzokat vagy papírmásolatokat, a díszítéseket közvetlenül a könyvön végezték. Számos művész között emelkedett ki korának legünnepeltebb mestere: Padeloup le jeune, Pompadour hercegnő könyvkötőművésze, kinek egyik kiváló könyvén a koronázási ünnepélyt ábrázolja megkapó hatással. Gondosan megrajzolt virágdíszítései komplikáltan ismétlődnek kötésein. Továbbá említésreméltó Dubuisson, ki valóban az almanach-kötések művésze volt, nagyon kecses rajzaival

és finom újszerűséggel megrajzolt borítékjaival; Anton Michel, XV. Lajos király udvari könyvkötőmestere és Nicolas Dérôme le jeune, XVI. Lajos király és Mária Antónia könyvkötőmestere gazdagítják még a kézműipari könyvkötészetet. Nem hiányzik e kor új stílusa sem: a csipkés-stilus, amely korának varrott és vert csipkéiből vette díszítő-elemeit a kéziaranyozáshoz. Ez azonban már az elvirágzás százada volt, mely nem hagyott gyümölcsöző művészi tőkét a XIX. századnak.

A forradalom kitörése azután gyökerestől felforgatott mindent. Dacára annak, hogy a könyvkötőművészek tovább folytatták munkálkodásukat, a felfordulás napjai azonban minden törekvést meggátoltak és a magasan ívelő fejlődési folyamant úgyszólván teljesen megrekedt. A királyi udvar és a főúri bibliofilek rendelkezései teljesen elmaradtak. De az idő haladásával a könyvkötőművészetnek is lépést kellett tartani és így a királyi és nemesi címereket fölvaltották a forradalmi emblémák sokasága. Hogy ezek a művészek megmentsék fejüket a rettegett nyaktilótól, a királyi udvarnak készült kötések egy részét kénytelenek voltak a forradalmi bizottságnak felajánlani, hogy a többi elrejtett könyveket náluk meg ne találhassák.

A forradalom utáni időkben a könyvkötőművészet nehezen talált magára. I. Napoleont a háborúk és hadjáratok nagyon lefoglalták, úgyhogy alig maradt ideje e művészet föllendítésére. Néhány könyvboríték mégis készült különböző egyiptomi csatajelenetek ábrázolásával, ezek azonban nem nevezhetők nagyobbstílusú munkáknak. Figyelemreméltó művész volt Bozérián, aki komoly munkáival emelkedett ki kortársai közül. Kompozíciói a vaknyomásnak és színes mozaiknak ötletes elrendezésével érnek el jó hatást.

A XVIII. század szolgáltatta meg a történelemnek talán egyik legérdekesebb alakját: Roger Payné, a különöz ezer-mestert, aki a kéziaranyozás technikájának, anyagszerű előkelőségének és a bőrkötések nemes komolyságának ad egyéni zamatot és csakhamar a franciák keresett művésze lett.

Az 1900-as kiállítás után a francia könyvkötőművészek újult erővel taposták azt az ösvényt, amelynek korszerű kísérőtársa a virágdíszítéses motívum volt. Századunk könyvkiadói nagy luxuskiváltságokkal módot és lehetőséget adtak a rajzolóművészeknek kívül a tehetséges tipográfusoknak is, hogy a fametszőkkel nemes versenyre kelhessenek a modern könyvkötőművészet terén, ahol ragyogó művészetükkel és kompozíció-megoldásukkal méltán megérdemlik a győzelmet.